

ВИКОРИСТАННЯ ТИПОВИХ РИС ЯК КРИТЕРІАЛЬНОГО ПОЛЯ ДЛЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ ФЕНОМЕНА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АУТСАЙДЕСТВА

У статті розглядаються найбільш яскраві та типові критерії та виявлення аутсайдерського світобачення, що можуть бути використаними для виокремлення людей з вираженими ознаками соціально-психологічного аутсайдерства. Описуються та аналізуються такі розповсюджені психологічні феномени як занижена самооцінка, що має підтвердження в соціальному житті та призводить до визнання себе аутсайдером, схильність до соціального порівняння з негативними висновками, самотність, незадовільна якість життя, рівень активності, в основному соціальної, сила мотивів, вольове напруження, рівні фрустрації та депресії, рівень самоефективності. Означені критерії можуть бути подані у вигляді зведеної таблиці-опитування, з можливістю їх диференціювання на високий, середній та низький рівні вираження, що дає можливість зафіксувати наявність аутсайдерських рис та на цій підставі висновок про належність людини до категорії аутсайдерів.

Ключові слова: занижена самооцінка, соціальне порівняння, самотність, незадовільна якість життя, рівень активності, сила мотивів, рівень самоефективності.

Дослідження аутсайдерства як соціально-психологічного явища не можливе без встановлення критеріїв чіткого відмежування людей з аутсайдерською психологією від усіх інших і, таким чином, окреслення не лише уявлення, а й чіткого визначення предмету, його відмежування від усіх інших подібних явищ. Для того щоб провести експериментальну роботу з людьми цього типу, потрібно, перш за все, відрізнити їх від усіх інших. Це можливо зробити, враховуючи якомога більшу кількість соціально-психологічних чинників, що про це свідчать. Серед усього їх розмаїття можна виділити головні та другорядні. Наявність кількох головних може надійніше свідчити про аутсайдерську психологію ніж велика кількість другорядних. Тому, з нашої точки зору, слід зупинитися на описі перших і найголовніших:

1). Одним із найважливіших чинників, що свідчать про наявність аутсайдерських рис, є низька самооцінка. Іншими словами, цей критерій можна висловити так: найбільш вірогідно, що людина може бути аутсайдером, якщо сама так вважає і якщо тому є інші підтвердження в її соціальному житті.

До такого висновку може привести доволі просте міркування. Що може спонукати людину до бачення себе в навколишньому світі аутсайдером? Негативна інформація щодо успішності власного життя. Якщо його розділити на цілі, і підсумувати скільки їх (цілей) було досягнутих або навпаки, то можна визначити яка тенденція домінує в житті. Можна припустити, що цей процес відбувається не лише свідомо, а й мимоволі. Інформація подібного роду здатна накопичуватися і, рано чи пізно, зміна кількості призводить до якісної перемини свідомості, її формування у вигляді утворення, що отримало назву *системи конденсованого досвіду* (СКД), як це вже було описано [1, с. 81] і може бути визначене, як особливе згущення спогадів, що складаються з конденсованого досвіду і пов'язаних з ним фантазій різних періодів у житті людини [4, 5, 6].

Напрошується висновок, що на підставі такого згущення утворюється життєва установка, чи їх констеляція, що сприяють в тому числі самовизначенню людини як аутсайдера. Саме тут потрібно зробити наголос, що *аутсайдером можна вважати людину з аутсайдерським самовизначенням, в тому випадку, якщо цьому є підтвердження в соціальному житті*. Проте, важливий не сам рівень життя, який може нічим не відрізнитися від середньостатистичного, а співвідношення реалізованого до запланованого. Адже саме це співвідношення завжди певним чином інтерпретується, після чого робиться висновок про життєві досягнення або невдачі.

Важливо знати, наприклад, чи досягнута мета життя, або якоїсь його частини, чи правильно обрана професія, чи зустрілася на життєвому шляху саме та людина, з якою можливо бути щасливим та багато іншого.

Важливо для будь якої людини, чи реалізовано її потенціал? Можна висловити цілковито логічне припущення, що не буває людей, байдужих до цього питання. На підставі подібних міркувань робиться висновок, що набирає сили загальної установки. Багато людей мають таку установку негативного типу, хоча рівень їхнього життя доволі високий. Це можна назвати *прихованим аутсайдерством*. Саме це останнє слід вважати визначальним, адже важливіше, що про себе думає людина, як себе оцінює, а не її реальні здобутки, що різними людьми інтерпретуються по різному. Отже, приховане аутсайдерство слід вважати реальним значущим і таким, що може створювати соціально-психологічну установку. Людина в такому разі добре "володіє інформацією" про те, що вона планувала і чого вдалося досягнути. Саме тому можна вважати значущим висновок, який робиться стосовно себе. Питання стоїть приблизно так: чи можна погодитися з людиною, яка, базуючись на своєму життєвому досвіді, пам'яті, соціальному порівнянні вважає себе аутсайдером? Чи може вона помиляється стосовно себе самої? Тут може мати місце применшення власної значущості, недооцінка, проте, це применшення не може бути суттєвим, частіше воно має під собою підставу. Величину недооцінки визначити доволі важко, проте вона виглядає лише тією незначною величиною, яка невеликою мірою спотворює реальну картину.

На користь цього правила можна привести ще один аргумент: якщо людина називає себе аутсайдером, значить вона себе вважає такою у відповідності до певної причини – реальної чи надуманої. Не так вже важливо – реальна чи надумана – це, все-таки, причина, головне, що вона присутня в психічному і ладна спровокувати зародження або й закріплення аутсайдерських установок, а нам важлива дієвість подібної установки, а також наявність інших психологічних ознак аутсайдера, а не його життєві досягнення та їх порівняння із середньостатистичними. Хоча, слід зробити невеличке уточнення: ця думка вірна, якщо в людини з аутсайдерською психологією немає високих досягнень, які суттєво відрізняють її від загалу. Підтверджує її таке визначення: "Мотивація його (аутсайдера) поведінки дуже часто пов'язана з ефектом неадекватності посягань і самооцінки реальному статусу, з почуттям самотності, система уявлень людини про саму себе" [9, с. 191].

2). Закріплення аутсайдерської самооцінки тісно пов'язане із схильністю людини до соціального порівняння, при якому інша людина виступає своєрідним взірцем для того, хто порівнює. Людина може співставляти з іншими не лише володіння матеріальними цінностями, а й увесь ряд екзистенційних виявів, зокрема поведінкового характеру. Останнє, як відомо, часто буває не на користь того, хто порівнює. Таким чином, увесь час,

співставляючи свої суспільні позиції з іншими, людина рано чи пізно приходиться до чіткого бачення свого місця в соціальній стратифікації.

Соціальне порівняння також міститься в певних оцінних судженнях, починаючи з зовнішнього вигляду і закінчуючи умінями чи навичками, професією. Якщо ряд показників в цьому процесі оцінюються як гірші ніж в інших, це може викликати почуття різкого невдоволення, що може згодом перетворитися в аутсайдерську установку. Отже, критерієм аутсайдерської психології може бути чутливість до соціального порівняння, яке відрізняється деякою недооцінкою, тенденцією до применшення свого індивідуального значення. Потрібно сказати, що в суспільстві таких людей вважають занадто скромними, проте, може виникати почуття симпатії, що нехарактерно для тих, хто має схильність перебільшувати свої чесноти.

Ще слід вказати, що такі люди, як правило, відрізняються підвищеною вразливістю і виявляють особливу чутливість до результатів соціального порівняння. Вона виявляється в особливій здатності порівнювати не на користь собі (в такому разі порівняння є цілком негативним) та на цій підставі робити негативні висновки.

3). Наступним критерієм можна вважати наявність самотності чи відчуття, схожого на нього. Поведінка аутсайдера рано чи пізно обертається самотністю, яку суспільство так чи інакше оцінює, відчуваючи людину песимістичного складу: "Все це може призвести до самотності людину з ярликом і ще до більшої нездатності спілкуватися з іншими" [3, с. 138]. Таким чином, людина закріплює свій статус "не такого" в суспільстві й встановлює собі цілком природний, як її здається, або вимушений бар'єр.

Потрібно підкреслити, що самотність може бути настільки чи навіть атрибутом не лише аутсайдерства, а й інших психологічних вад чи відхилень, так чи інакше з ним пов'язаних або таких, що спонукають до нього. В нашому випадку критерієм може вважатися поєднання рис – складових аутсайдерства, де прослідковується наявність самотності, як наслідок аутсайдерської поведінки. Така самотність тісно межує з непотрібністю, відчуженістю як соціальним феноменом і близькими до них почуттями. Проте, здається, проблематика самотності, викликана аутсайдерством, більше психологічна, ніж соціальна. Слід підкреслити, що саме цим можуть закінчуватися на тривалий строк або суттєво ускладнюються стосунки людини-аутсайдера з суспільством.

4). Слід відмітити, критерієм також може бути якість життя людини, яке відбивається на всьому, починаючи з житлових умов і закінчуючи зовнішнім виглядом. Саме ця величина є доволі важливою, адже від неї залежать не лише такі важливі параметри, як комфортність, впевненість в собі, самоповага, а й можливість позитивного соціального порівняння, що в більшості випадків тягне за собою певне оцінне судження.

Найчастіше в соціально-психологічній літературі якість життя містить такі компоненти: тривалість, задовільний стан здоров'я, прийнятний об'єм споживання товарів та послуг, гарантований доступ до матеріальних благ, задовільні соціальні стосунки, відсутність або незначна кількість конфліктів та загроз для досягнутого рівня благополуччя, лад в сім'ї, пізнання світу, розвиток – доступ до знань, освіти та культури, достатній рівень впливовості, участь в суспільному та культурному житті, доступ до інформації, в тому числі, про стан речей у суспільстві, комфортні умови праці, відносно короткий робочий день [7, с. 360–370].

Якість життя – поняття, яке досить часто використовується в соціальних науках. В нашому ж випадку важливо відмітити, що в ньому мають місце умови чи характерис-

тики життя людини, що найчастіше засновані на рівні її власного задоволення цими властивостями [10, с. 410].

6). Відігравати роль критерія може також оцінка чи самооцінка людини з точки зору активності–пасивності. Саме ця проблема цікавила людство мало не з перших десятиліть існування експериментальної психології, так і цікавить зараз, адже психологічна думка не мала суттєвого розвитку в цьому питанні. Проблематика, пов'язана з цим напрямком, є доволі актуальною для суспільного життя, адже саме від рівня активності залежить ступінь самореалізації, як людини, так і соціуму. Здебільшого, активність особистості може бути спрямована на покращання власного або соціального благополуччя. Можливо, на посилення свого впливу в соціумі, в будь-якому разі вона буде мати яскраве соціальне забарвлення. В такому разі активність є складним багатоаспектним феноменом, а континуум пасивність–активність – полем боротьби мотивів, де формуються дії людини та її поведінка. Також це поле може істотним чином впливати на якість, стиль життя, формувати основні риси аутсайдерського світогляду.

Може бути зображено континуум, уявний чи реальний, з полюсами емерджентності–активності та імпліцитності–пасивності. Точку, яку обере людина на цьому відрізку, можна інтерпретувати як більш-менш реальну, зважаючи на значущість самооцінки в процесі виникнення аутсайдерства, як соціального феномена. Можна користуватися й оцінними визначеннями з оточення людини, фіксуючи при цьому, так би мовити, погляд збоку та виводити середньостатистичне значення. Такий підхід в будь-якому випадку буде доволі інформативним. З метою уникнення графічного зображення, що може викликати деякі труднощі для людини з когнітивною простотою, можна обмежити дослідження простою відповіддю на запитання, до якої категорії людей, активних чи пасивних опитуваних себе відносить.

6). Доволі яскраву оцінку характеристику можливо отримати, аналізуючи мотиви людини, як спонукальний чинник до активності/пасивності. Такі параметри як їх кількість, яскравість, виразність, частота оновлення, здатність переростати в дію, реалізуватися, залежать і одночасно можуть впливати на формування світоглядних засад та соціальних установок людини. Доволі важливо чи система мотивів (потреб, намірів, цілей, інтересів, стремлень та ін.) здатна викликати спрямовану поведінку, чи залишається пасивним утворенням з певних причин: наприклад, особа, вважає їх нереалістичними чи неможливими. Вони можуть зберігатися в пам'яті пасивними утвореннями або бути витісненими в сферу несвідомого. В такому разі – майже ніяк не впливають на поведінку. Потрібно дати відповідь на основне питання: чи мотиви мають властивість переходити в дії чи залишаються нереалізованими, а поведінка залишається незмінною? В разі позитивної відповіді на таке запитання можна вважати, що в людини наявні аутсайдерські риси. Для можливості вироблення чіткого оцінного судження доцільно розділити мотиви на три рівні вираження: високий, середній, низький.

7). Велике значення у виробленні оцінного судження про наявність аутсайдерства можуть мати характеристики волі, або, так би мовити, вольового режиму, в якому знаходиться людина. Вольовий режим – свідчення певної функції контролю людини за власним станом, що залежить від світоглядних засад та ступеня мобілізації. Потрібно було б висвітлити саме такі з них:

- Мобілізаційний – характеризується режимом високої вольової готовності, має місце деяке вольове збудження, яке, однак, не впливає на загальний стан особистості, це вольове збудження більш точно можна було б назвати вольовою пильністю. Воля перебуває

якби кінцевою інстанцією прийняття чи виконання рішення. Це нагадує опис психологічної пружності (ваті), яким користуються для визначення волі як феномену [8, с. 3–14]. Такий стан має місце не лише за наявності суттєвих перепон чи форс-мажорних ситуацій, а й під час напружених моментів людського життя або, навіть, у його переломні періоди, коли може змінюватися світоглядна позиція людини. Можна було б, знову ж таки, вольовим зусиллям встановлювати такий режим для свідомої зміни світоглядних засад або повного їх "перезавантаження". Це б могло бути теоретичною основою для психотерапії аутсайдерства.

• Стан вольової концентрації, як правило довготривалий, коли воля повсякчасно підпорядкована певній меті, або кільком найважливішим цілям, що мають найбільше значення в житті людини. Ця мета диктує спосіб життя і досить суворо регламентує його. Намагаючись досягти її, підпорядкувавши їй своє життя, людина, за звичкою, починає серйозно ставитися до будь-якої іншої цілі і теж, можна сказати, як і в першому випадку, перебуває в стані психологічної пружності, який обумовлює не лише готовність до мобілізації, а й має місце постійна вольова регуляція поведінки та життя людини. Мабуть, доцільно буде відмітити, що в порівнянні з першим випадком відбувається певне падіння вольового рівня, якщо уявити вольові стани у вигляді градації.

• В разі продовження такого падіння можна зафіксувати рівень вольового розслаблення, що характеризується чисельними виразними симптомами, головний із яких психічне почуття слабкості, що здатне переходити на фізичний рівень, незібраність, нездатність до концентрації. Люди в такому стані виявляють млявість, скаржаться на нудьгу, відчувають страх перед вольовим напруженням, часто мають місце проблеми цілепокладання (скажімо, відмова від раніше поставлених цілей або розчарування в них) та ін.

• Вольове розслаблення, в разі його загострення, може перетворюватися на стан часткової чи повної апатії, що може бути свідченням депресивного чи іншого хворобливого стану психіки.

Таким чином, ми описали чотири, на нашу думку, найбільш розповсюджених вольових стани, два останніх з яких характерні для людини з аутсайдерською психологією. Мобілізаційний вольовий режим характерний для високого вольового напруження. Стан вольової концентрації – для середнього, вольове розслаблення або апатія – для низького.

8). Для діагностування аутсайдерства велике значення має частота фрустрацій та підвищений рівень чутливості до них. Враховувати потрібно і факти недосягнення мети, прораханків, невдач, адже вони також визначають рівень фрустрованості. Його можна оцінити як низький, середній та високий. Можна висловити впевненість, що оцінка власного рівня може свідчити про наявність/відсутність аутсайдерських позицій. В такому разі доцільно аналізувати відповідь на два запитання: перше – про частоту, і друге – про вплив фрустрацій.

9). Виробляти судження про аутсайдерство можна на підставі рівня депресивності, як схильності до психопатологічного депресивного синдрому, що може виражатися станом психічного пригнічення, зневірою у власних можливостях, негативним настроєм. Депресивність, як схильність до такого стану, теж може мати низький, середній та високий рівні.

10). Аналогічні рівні може мати самооцінка особи щодо рівня самоєфективності, як своєрідне виявлення активності та результативності діяльності. В цьому випадку немає потреби визначати дійсний рівень самоєфективності особи. Важливіша самооцінка як уявлення про рівень вираження цього параметра.

Таким чином таблиця основних критеріїв аутсайдерства може мати такий вигляд:

№	Критерій	Наявність + Відсутність – в разі потреби	Низький	Середній	Високий
1.	Самооцінка				
2.	Здатність до соціального порівняння				
3.	Самотність				
4.	Якість життя				
5.	Рівень активності				
6.	Сила мотивів				
7.	Вольове напруження				
8.	Рівень фрустрації				
9.	Рівень депресивності				
10.	Рівень самоєфективності				

Тема, пов'язана з критеріями аутсайдерства, може бути продовжена не лише з метою розширення їх кількості, а й уточнення змістового наповнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анцибор А. І. Проблематика набуття аутсайдерства: психодинамічні системи негативного досвіду / А.І. Анцибор // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України; за заг. ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдюнова, Л.Г. Чорна. – К.: Золоті ворота, 2012. – Вип. 13. – С. 119–129.
2. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т. / Ж. Годфруа ; Пер. с франц. – М.: Мир, 1996. – Т. 1. – 496 с.
3. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т. / Ж. Годфруа ; Пер. с франц. – М.: Мир, 1996. – Т. 2. – 376 с.

4. Гроф С. Области человеческого бессознательного / С. Гроф ; Пер. с англ. – М.: Изд-во Трансперсонального института, 1994. – 278 с.
5. Гроф С. Путешествие в поисках себя / С. Гроф ; Пер. с англ. – М.: Изд-во Трансперсонального института, 1994. – 342 с.
6. Гроф С. За пределами мозга: рождение, смерть и трансценденция в психотерапии / С. Гроф ; Пер. с англ. – М.: Изд-во Трансперсонального института, 1993. – 504 с.
7. Зубец А. Н. Истоки и история экономического роста / А.Н. Зубец. – М.: Экономика, 2014. – 463 с.
8. Леонтьев А. Н. Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 14 Психология. – 1993. – № 2. – С. 3–14.
9. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики : Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Ф.А. Мустаева. – М.: Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. – 416 с.
10. Райзберг Б. А. Качество жизни / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева // Современный экономический словарь / 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.16

Анцибор А., канд. психол. наук, доц.,
Вінницькая Академия непрерывного образования, Винница

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТИПИЧНЫХ ЧЕРТ КАК КРИТЕРИАЛЬНОГО ПОЛЯ ДЛЯ ВЫДЕЛЕНИЯ ФЕНОМЕНА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО АУТСАЙДЕРСТВА

В статье рассматриваются наиболее яркие и типичные критерии и выявления аутсайдерского мировоззрения, которые могут быть использованы для выявления людей с выраженными признаками социально-психологического аутсайдерства. Описываются и анализируются такие распространенные психологические феномены как заниженная самооценка, что имеет подтверждение в социальной жизни и приводит к признанию себя аутсайдером, склонность к социальному сравнению с негативными выводами, одиночество, неудовлетворительное качество жизни, уровень активности, в основном социальной, сила мотивов, волевое напряжение, уровень фрустрации и депрессии, уровень самоэффективности. Указанные критерии представлены в виде обобщенной таблицы-опроса, с возможностью их дифференцирования на высокий, средний и низкий уровни выражения, дает возможность зафиксировать наличие аутсайдерских качеств и на этом основании сделать вывод о принадлежности человека к категории аутсайдеров.

Ключевые слова: заниженная самооценка, социальное сравнение, одиночество, неудовлетворительное качество жизни, уровень активности, сила мотивов, уровень самоэффективности.

Antsybor A., PhD., Assoc. Prof.,
Vinnitsia Academy of continuing education, Vinnitsa

USE OF TYPICAL FEATURES LIKE PITCH CRITERION FOR THE SELECTION OF THE PHENOMENON OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL OUTSIDER

The article deals with the most vivid and typical criteria and identify outsider outlook that can be used to identify people with severe symptoms of socio-psychological outsider. Describes and analyzes such common psychological phenomena like low self-esteem, which is confirmed in the social life and leads to the recognition of an outsider, a tendency to social compared to negative conclusions, loneliness, poor quality of life, level of activity, primarily social, the strength of the motives, willful voltage the level of frustration and depression, the level of self-efficacy. These criteria are presented in the form of a generalized table survey, with the possibility of differentiation in the high, medium and low levels of expression, it makes it possible to fix the presence outsider qualities and on that basis to conclude that man's belonging to the category of outsiders.

Keywords: low self-esteem, social comparison, isolation, poor quality of life, level of activity, the strength of the motives, the level of self-efficacy.

УДК: 159.99

Наталія Бончук, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ ПТНЗ

У статті розглядається проблема професійного самовизначення учнів професійно-технічного училища. Представлено результати емпіричного дослідження професійного самовизначення в учнів, виділено й проаналізовано його компоненти. В межах кожного компоненту розглянуто соціальні та психологічні фактори, які впливають на формування у досліджуваних професійного "Я". З'ясовано, що ці фактори можуть бути як відповідними професійній спрямованості особистості, так і вступати у протиріччя з нею. Встановлено, що частина компонентів професійного самовизначення у значної частини учнів ПТНЗ формується під впливом чинників, прямо не пов'язаних із ситуацією усвідомленого професійного вибору, розвитком певних здібностей, реалізацією інтересів і т. і., маючи характеристики випадковості, ситуативності, пристосування до життєвих обставин. Аналіз професійного самовизначення в розрізі компонентів пропонується в якості засобу оцінки перспектив професійного відбору та навчання оптантів.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, професійне самовизначення, компоненти професійного самовизначення.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні реалії країни, розвиток новітніх технологій, роботизація підприємств та багато інших чинників вимагають перегляду змісту і складових професійно-технічної освіти. Мусимо констатувати, що в нашій країні зниження авторитету профтехосвіти зумовило її поступову маргіналізацію через відсутність належної мотивації та інтересу до кваліфікованої робітничої праці з боку молоді, яка нею сприймається як неprestижна. Крім того, навчання у ПТНЗ молоддю нерідко хибно розглядається як легальний спосіб уникнення на рік-два значного навчального навантаження, як період безтурботності під час оволодіння професією (пізніше учні з'ясовують, що їхні очікування на легкий навчальний процес не виправдовуються).

Такий стан справ суттєво погіршує ситуацію на ринку праці, де особливо гостро відчувається дефіцит кваліфікованих робітників і є надлишок фахівців із вищою освітою. Значний відсоток з цих фахівців, на жаль, є абсолютно незацікавленими у власній професійній реалізації, або ототожнюють її здебільшого з кар'єрним зростанням, залишаючи поза увагою набуття високої кваліфікації як головного, справжнього її змісту.

Відсутність належної уваги до аспекту професійної самоідентифікації учнів як в родині, так і у освітньому середовищі створює ряд проблем на шляху професіоналізації молодшої особистості, яка в підлітковий перехід-

ний період ще не має чітко сформованого уявлення як про свої можливості, так і про реальні професійні перспективи. Це призводить до прийняття помилкових рішень у виборі напрямку професіоналізації. В. Обносоз зазначає, що "молоді люди, які вибирають професію, часто не знають ні основних її характеристик, ні вимог, які вона пред'являє до індивідуально-психологічних якостей майбутнього фахівця, ні реальних життєвих перспектив, пов'язаних з цією професією" [6]. Необґрунтований вибір може в подальшому призвести до небажання працювати за вибраною спеціальністю: процес професійного самовизначення набуває тривалий, затяжний характер, що дорого обходиться державі та негативно позначається на розвитку особистості [4].

Необізнаність учнів про сутність професії, її операціональний характер, про перспективи на ринку праці пов'язана як з недоліками профорієнтаційної роботи з молоддю, так і з несформованими особливостями професійних уявлень. Нерідко хибна професійна самоідентифікація учнів ПТНЗ – це насамперед наслідок недостатнього розуміння змісту і сутності кваліфікованої робітничої праці, в якій є достатньо перспектив реалізувати себе як і у творчому, так і в кар'єрному аспектах.

Слід мати на увазі, що первинні професійні уявлення, на основі яких учні приймають рішення про вибір професії, не являють собою надійний ґрунт для її повноцінного освоєння і потребують поглиблення та конк-